

Ryszard Ślęcka

Nauczycielstwo krakowskie wobec zmian w oświacie (1944–1948)

W 1944 r. w krakowskim Okręgowym Biurze Szkolnym pojawiło się kilka projektów organizacyjnych z zakresu oświaty i kultury, które miały być realizowane po wyzwoleniu kraju oraz próbowano wypracować własne koncepcje i odnieść się do materiałów propagandowo-szkoleniowych stanowiących propozycje różnych ugrupowań politycznych¹. Były one podstawą do opracowania projektów ustaw i zarządzeń, które następnie rozsyłano, aby zapoznać z nimi pracowników szkolnictwa podziemnego. Do ważniejszych materiałów o projektach organizacji oświaty i kultury w okresie powojennym zaliczyć należy zestawienie sporządzone przez Karola Ziarno na wyraźne polecenie OBSz². Opracowanie prezentowało założenia polityki oświatowej, jej ideologię i strukturę ustroju szkolnego, przekazane przez Związek Nauczycielstwa Polskiego i niektóre stronnictwa polityczne, między innymi Ruch Ludowy i grupę socjalistyczną WRN. W Okręgowym Biurze Szkolnym w Krakowie pojawiły się równocześnie plany odbudowy powojennego szkolnictwa, autorstwa Włodzimierza Gałęckiego, który był kierownikiem referatu tajnego nauczania szkolnictwa średniego w tym Biurze. Przygotowano plan sieci państwowych szkół średnich, projekt rozmieszczenia dziennych i wieczorowych czterosemestralnych kursów gimnazjalnych i bardzo obszernie odniesiono się do jednolitości i dostępności szkolnictwa³.

¹ Spory udział w tworzeniu nowych koncepcji oświatowych miały osoby związane z przedwojennymi organizacjami nauczycielskimi: Związkiem Nauczycielstwa Polskiego (ZNP), Towarzystwem Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych (TNSW), Stowarzyszeniem Chrześcijańsko-Narodowym Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (SChNNSP) i Stowarzyszeniem Nauczycieli Szkół Zawodowych (SNSZ).

² Archiwum PAN w Krakowie, Tajne nauczanie, sygn. OBS IX–XI B; zob. także S. Gawęda, *Projekty organizacji oświaty i kultury na okres powojenny*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, Materiały do dziejów oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945) na terenie podziemnego okręgu szkolnego krakowskiego, t. XV, 1973, s. 89–129.

³ Archiwum Państwowe w Krakowie, Zbiór projektów organizacyjnych szkolnictwa po wyzwoleniu, sygn. OBS K II-17.

Doświadczenia te próbowano następnie przenieść do krakowskiego kuratorium oświaty, kiedy Jan Smoleń został kierownikiem wydziału szkół średnich. Pozostali współpracownicy tajnego kuratorium włączyli się licznie w działania organizacyjne w szkolnictwie i innych instytucjach oświatowych⁴. Ignacy Jakubiec z pracą w Okręgowej Komisji Oświaty i Kultury PSL łączył działalność w Ludowym Instytucie Oświaty i Kultury, w którym wspólnie z Franciszkiem Bujakiem, Stanisławem Pigoniem i Eustachym Nowickim zajmował się twórczością naukowo-wychowawczą z zakresu literatury ludowej, etnografii artystycznej i stosunków społeczno-gospodarczych⁵.

Udział w reformach szkolnych

W czerwcu 1945 r. w krakowskich szkołach odbyły się liczne konferencje nauczycielskie, na których dyskutowano nad projektem ustroju szkolnego przygotowanym przez Ministerstwo Oświaty. Projekt proponowanej reformy został w zasadzie przyjęty, chociaż sugerowano kilka zmian⁶. W prasie krakowskiej i radio wypowiedział się na ten temat Witold Wyspiański⁷. Jako kurator krakowski wyraził opinię miejscowego środowiska, które w większości poparło założenia nowoczesnej szkoły, zrywającej z tradycyjnym kształceniem humanistycznym. Idee „nowego humanizmu” Wyspiański przedstawił na Zjeździe w Łodzi twierdząc, że – „jego fundamentem powinna być matematyka, fizyka, chemia, przyroda, biologia i technika wraz ze wskazówkami praktycznymi”. Natomiast wychowanie społeczne miało umożliwić lepsze zrozumienie zachodzących zjawisk gospodarczych, politycznych i społecznych. W nauczaniu proponował oprzeć się na ewolucji i genezie zjawisk, które poprzez umiejętną mowę pozwolą wyrazić uczniowi własne myśli i uczucia⁸.

Opinię krakowskiej grupy Polskiego Stronnictwa Ludowego o reformach w szkolnictwie na łamach czasopisma ludowego „Piaś”, prezentował Ignacy Jakubiec. „Piaś” był tygodnikiem społeczno-politycznym, który starał się w sposób krytyczny odnieść do zachodzących w regionie zmian. Ludowcy zgadzali się z tymi, którzy twierdzili, że wraz z przebudową ustroju państwa musi nastąpić reorganizacja kształcenia i wychowania młodego pokolenia. Nie akceptowali jednak drogi pospiesznej rewolucji, która przyniosłaby więcej szkody niż rzeczywistej poprawy stanu tego szkolnictwa. Wszelkie działania reformatorskie wymagały, w ich opinii, odpowiednich przemyśleń i wyważonych kroków, pozwalających poprawić zanie-

⁴ *Jan Smoleń nie żyje*, „Głos Nauczycielski” 1945, nr 2, s. 59–60.

⁵ *Oddział Krakowski Ludowego Instytutu Oświaty i Kultury*, „Głos Nauczycielski” 1945, nr 4, s. 137–138.

⁶ R. Ślęczka, *Szkolnictwo zawodowe Krakowa w latach 1945–1961*, Kraków 2003, s. 53.

⁷ *Pamięci Witolda Wyspiańskiego 4 X 1888–30 XI 1945*, Warszawa 1946, s. 24–47.

⁸ *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18–22 czerwca 1945*, pod red. Stanisława Świdnickiego, Warszawa 1945, s. 122.

dbania, zwłaszcza w szkolnictwie wiejskim. Nie było ważne czy szkoła powszechna będzie trwać 8 czy 10 lat, ale czy zostanie wprowadzona jednocześnie w mieście i na wsi⁹. Ogólne założenia wsparte zostały jednoznaczными deklaracjami. Szkoła powszechna miała być w ocenie ludowców siedmioklasowa o kursach jednorocznych oraz miała umożliwić zdobycie podstawowego wykształcenia wszystkim, również młodzieży z małych miejscowości i terenów o rzadkiej zabudowie, co było przed wojną prawie niemożliwe¹⁰.

W obronie dawnych gimnazjów i liceów wystąpił Włodzimierz Gałęcki, drugi powojenny kurator krakowski. Wspominał on o silnym związku tego szkolnictwa ze społeczeństwem, zwłaszcza wiejskim, które uważa je za swoje i otacza troskliwą opieką. Trwałość tych więzi, o czym pisał Gałęcki, podtrzymywana była aktywnym udziałem rodziców w życiu wspomnianych szkół oraz dbałością o pełną frekwencję¹¹.

Innym ważnym ośrodkiem współtworzącym nowe koncepcje oświatowe był Związek Nauczycielstwa Polskiego. Wiele propozycji rodziło się w Warszawie. Już w lutym 1945 r. Czesław Wycech, jako wiceprezes, upoważniony został do nawiązania kontaktu i współpracy ze Stanisławem Skrzyszewskim oraz rozmów z nauczycielską reprezentacją porozumienia politycznego. Dalsze działania doprowadziły do uzupełnienia Zarządu Głównego o kolejne osoby, wśród których znalazł się prezes przedwojennej Sekcji Szkolnictwa Wyższego, Tadeusz Kotarbiński¹². W kwietniu do ZNP przystąpiło Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Zawodowych tworząc Sekcję Szkolnictwa Zawodowego oraz Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych kierowane przez Władysława Tatarkiewicza, a w maju liczna grupa profesorów, docentów i asystentów Uniwersytetu Warszawskiego¹³. Dysponując tak doświadczonym zespołem ZNP pozwolił sobie na przedstawienie własnego stanowiska w sprawach ustroju szkolnego. Proponowany system szkolny miał być w pełni upowszechniony, czyli możliwie dostępny w zakresie wszystkich rodzajów oraz typów szkół i obejmował:

- powszechne i obowiązkowe 3-letnie przedszkola, rozmieszczone równomiernie w obszarach miejskich i wiejskich,
- sieć obowiązkowych i jednolitych 8-letnich szkół powszechnych,
- 4-letnie powszechne i obowiązkowe kształcenie średnie w gimnazjach ogólnokształcących, średnich szkołach zawodowych i średnich doksztalających.

W szkolnictwie wyższym obok uniwersytetów miały pojawić się akademie i specjalne instytuty przygotowujące zawodowo na poziomie wyższym¹⁴.

⁹ I. Jakubiec, *Co myślimy na temat reformy szkolnej*, „Piaś” 1946, nr 4, s. 5.

¹⁰ I. Jakubiec, *Obecny stan szkolnictwa powszechnego w Okręgu Krakowskim*, „Piaś” 1946, nr 2, s. 9 i 10.

¹¹ W. Gałęcki, *Gimnazja chłopskie. Ich liczba – miejscowości – rezerwy zdrowia moralnego*, „Piaś” 1946, nr 16, s. 2.

¹² *Zarząd Główny przystąpił do pracy*, „Głos Nauczycielski” 1945, nr 1, s. 26.

¹³ *Ibidem*, s. 27.

¹⁴ *Zadania ZNP w chwili obecnej*, „Głos Nauczycielski” 1945, nr 1, s. 3–10.

Tak jednoznaczne stanowisko Zarządu Głównego nie pozostawiało większej swobody zarządom wojewódzkim w wyrażaniu opinii i wypowiedzaniu się w sprawach ustroju szkolnego. Stąd lipcowy zjazd krakowskiego okręgu ZNP w 1945 r. ograniczył się jedynie do przyjęcia referatów programowych zarządu, które prowokowały do z góry określonej dyskusji. Zdominowały ją, jak można było przypuszczać, sprawy bytowe. Podnoszono niezwykle ważną kwestię ciężkich warunków pracy nauczycielskiej, problem aprowizacji i uposażenia oraz trudne warunki mieszkaniowe nauczycieli. Pytano o zasady kształcenia nauczycieli, relacje pomiędzy domem i szkołą oraz o pracę społeczną w środowisku¹⁵. Społeczny wymiar pracy na rzecz środowiska traktowano jako dobrowolny i wynikający z osobistych potrzeb. Jak pokazały następane lata, spontaniczność przerodziła się w przymus, zatracając swój pierwotny sens. Wiele z tych społecznych prac nie wynikało z rzeczywistej potrzeby, lecz było organizowanych w zamierzonych celach propagandowych. Nauczyciele przystępowali do nich niechętnie, nie dostrzegając potrzeby ich realizacji.

Nieco inny przebieg miało kolejne spotkanie, do którego doszło we wrześniu 1945 r. z udziałem ministra oświaty C. Wycecha oraz W. Schayera i S. Kwiatkowskiego – dyrektorów departamentów w Ministerstwie Oświaty. W tym przypadku sprawy uposażenia i traktowania nauczycieli repatriantów oraz powracających z obozów posłużyły za wstęp do szerszej dyskusji o pomieszczeniach i budynkach szkolnych, którą rozpoczął Eustachy Kostecki. Nauczyciele krakowscy wypowiedzieli się jednocześnie w kwestiach programowych, a także złego traktowania nauczycielstwa przez prasę, w szczególności profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, o czym w szerszym wystąpieniu mówił profesor T. Klemensiewicz¹⁶.

Wobec laicyzacji życia szkolnego

Laicyzacja życia szkolnego prowadziła do ideologicznego sporu między władzami oświatowymi a Kościołem, który prezentował własne stanowisko wobec wychowania szkolnego. Z wielu czasopism katolickich ukazujących się wówczas w Krakowie tylko „Tygodnik Powszechny” podjął próbę polemiki z laicyzacją życia szkolnego¹⁷. O filozoficzno-moralnych zagrożeniach współczesnego świata pisał ks. Jan Piwowarczyk, który twierdził, że zdrowa moralność i wychowanie musi być zgodne z sumieniem i opierać się na religijności wychowanków¹⁸. Religijność miała pojawić

¹⁵ *Kronika – Okręgowy Zjazd ZNP w Krakowie*, „Głos Nauczycielski” 1945, nr 3, s. 106.

¹⁶ *Minister Oświaty wśród nauczycieli Krakowa*, „Głos Nauczycielski” 1945, nr 4, s. 141.

¹⁷ Do innych liczących się czasopism katolickich tego okresu wychodzących w Krakowie zaliczyć należy: „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, dwumiesięcznik Sekcji Biblijno-Liturgicznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz „Naszą Przeszołość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, Wydawnictwa Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy.

¹⁸ J. Piwowarczyk, *Wychowanie nowego człowieka*, „Tygodnik Powszechny” 1946, nr 33, s. 1.

się w ruchu skautingowym – „jako istotny czynnik ideologii skautowej [...]. Od każdego skauta powinno domagać się bezwzględnej wiary w Boga i religijności, ale według tej religii do jakiej należy”¹⁹. Kościół proponował kształtować osobowość poprzez przedmioty nauczania. Niewielki udział religii w nauczaniu miał być rekompensowany treściami religijnymi na innych przedmiotach – „obok religii pozostaje więc język polski [...] przed wojną język polski i literatura stanowiły podstawę programu wychowawczego”²⁰. Nie tylko język polski, ale historia i inne przedmioty nauczania miały kształtować odpowiednie postawy społecznie oraz zachowania.

Przybycie do Krakowa w styczniu 1945 r. ministra oświaty Stanisława Skrzyszewskiego, z zamiarem zorganizowania w mieście kuratorium okręgu szkolnego, zapowiadało zmiany w podejściu do świeckości miejscowego szkolnictwa. Bardzo szybko nauczyciele krakowscy zobowiązani zostali do realizacji określonych koncepcji wychowawczych przyjętych na zjeździe w Łodzi w 1945 r. i uznanych za obowiązujące przez Ministerstwo Oświaty. W kształtowaniu nowych postaw wychowawczych inspirujące były zwłaszcza artykuły: J. Pietera *Ideal wychowawczy nowej szkoły*²¹ i T. Wojeńskiego *Wychowanie – moralność – polityka*, które zamieszczono na łamach „Nowej Szkoły”. T. Wojeński dotykał ważnych relacji między moralnością i polityką. Według niego błędem było twierdzenie, że wychowanie można realizować w oderwaniu od rzeczywistości, a zatem moralności i polityka to jedno. Nie widział on przeszkód, aby treści polityczne wprowadzano do każdej dziedziny życia szkolnego, w tym do wychowania²².

Zupełnie inaczej do wychowania podchodzili w Krakowie ludowcy z PSL, którzy uważali, że „wytyczenie nowych kierunków wychowania to sprawa niezwyklej wagi i nie może być załatwiana na kolanie, ale wymaga przemyśleń”²³. Wyraźnie sprzeciwiali się projektom Ministerstwa Oświaty, usuwającym religię z nauczania szkolnego. Twierdzili, że sprzeciwia się temu chłopstwo, które chce moralności opartej na wychowaniu religijnym i etyce chrześcijańskiej. Rodząca się na kanwie tych wartości świadomość ludowa miała stać się źródłem odradzającej się kultury narodowej uwzględniającej specyfikę i dorobek wsi²⁴.

Przełom roku szkolnego 1947/48 przyniósł odejście od przyjętego w szkolnictwie wychowania demokratycznego na rzecz wychowania socjalistycznego. W grudniu 1948 r. na Kongresie PPR i PPS minister Skrzyszewski wyraził opinię o potrzebie dokonania zmian w dotychczasowym wychowaniu. W obszernym wystąpieniu przedstawił propozycję wychowania politycznego opartego na określonych zasadach. Wzorami do naśladowania miały stać się postacie historyczne z dzie-

¹⁹ F. Wawrzyniak, *Religia w ideologii skautingu*, „Tygodnik Powszechny” 1947, nr 11, s. 10.

²⁰ K. Górski, *Personalizm a programowa struktura szkolnictwa*, „Tygodnik Powszechny” 1947, nr 23, s. 6.

²¹ J. Pieter, *Ideal wychowawczy nowej szkoły – człowiek uspołeczniony*, „Nowa Szkoła” 1945, nr 4–5, s. 1–17.

²² T. Wojeński, *Wychowanie – moralność – polityka*, „Nowa Szkoła” 1947, nr 1–2, s. 1–7.

²³ I. Jakubiec, *Co myślimy na temat reformy szkolnej*, „Piaś” 1946, nr 4, s. 5.

²⁴ I. Jakubiec, *O nowe treści polskiej szkoły*, „Piaś” 1946, nr 37, s. 10.

jów ruchu robotniczego, przy czym wychowanie miało być ściśle kierowane. Tym samym było oczywiste, że dojdzie w Krakowie do głębokiego przewartościowanie wychowania szkolnego.

Spółeczna i polityczna aktywność a akceptacja reform

Postawy społeczne i ideologiczne, które miały sprzyjać reformom, w krakowskim środowisku nauczycielskim próbowano kształtować poprzez upartyjnienie nauczycieli. Szczególnie aktywna była tutaj PPR, która już w maju 1945 r. podjęła uchwałę prowadzącą do penetracji tej grupy. Praca polityczna i organizacyjna wśród nauczycieli miała służyć propagowaniu demokratyzacji szkoły i poparciemu reform ustroju szkolnego. Komitet Centralny PPR polecił wydzielić w komitetach wojewódzkich stanowiska instruktorów pracy szkolnej i nauczycielskiej, którzy mieli aktywizować pracę oświatową w terenie i utrzymywać ścisły kontakt z członkami PPR pracującymi w kuratoriach, inspektoratach szkolnych oraz zarządach okręgowych ZNP²⁵. W krakowskim kuratorium z PPR związanych było ponad dwadzieścia osób, wymienić można m.in.: Stefana Białasa – kuratora krakowskiego, Michalinę Gigolę, Teodozję Kucharską, Antoniego Walońskiego – wizytatorów i Jan Nawrockiego, naczelnika Wydziału Szkolnictwa Zawodowego²⁶.

Upolityczeniu środowiska służyły wszelkiego rodzaju kursy wspomagające pracę polityczną. Jedno z ważniejszych spotkań odbyło się w Zakopanem na przełomie 1947 i 1948 roku. Zorganizowało go Ministerstwo Oświaty i krakowski ośrodek kuratorski. Dyskutowano tam o dialektycznym i historycznym materializmie, dziejach ruchu robotniczego, kwestiach ustrojowych i doktrynach politycznych. Wykłady prowadzili: Stanisław Białas, Konstanty Grzybowski, Żanna Kormanowa i Zygmunt Zawirski. Wygłoszono też dwa referaty, minister oświaty Stanisław Skrzyszewski mówił *O potrzebie rewizji teorii pedagogicznych*, a profesor Zygmunt Mysłakowski *O pedagogice*, która miała przyczynić się do wsparcia zachodzących zmian w oświacie²⁷.

O wpływy w środowisku nauczycielskim zabiegały też inne partie polityczne. Do ostrego sporu ideologicznego doszło pomiędzy PPR i PSL, które w latach 1945 i 1946 spierały się o kształt reform szkolnych i próbowały osiągnąć jak największe wpływy polityczne w tym środowisku. Rosnące poparcie dla PSL-u było poważnym zagrożeniem nie tylko dla reform oświatowych, ale także dla nowego układu poli-

²⁵ PPR, *Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego, VIII 1944–XI 1945*, Warszawa 1959.

²⁶ Archiwum Państwowe w Krakowie, Komitet Wojewódzki PPR w Krakowie – Wydział Propagandy, Wykaz nauczycieli i inteligencji członków PPR z terenu województwa krakowskiego 1948, sygn. PPR Kr 237.

²⁷ Archiwum Państwowe w Krakowie, Komitet Wojewódzki PPR w Krakowie – Wydział Oświaty i Kultury, Sprawozdanie z działalności Wydziału, sygn. PPR Kr 410.

tycznego, któremu tak zależało na pełnej akceptacji społecznej. Kulminacyjnym momentem w tym sporze było referendum i kampania wyborcza do Sejmu Ustawodawczego. W spotkaniu Nauczycielskiego Komitetu Wyborczego w Warszawie w 1947 r. wzięło udział ponad 3 tysiące nauczycieli. Około 37 tysięcy nauczycieli uczestniczyło także w wiecach organizowanych przed wyborami do Sejmu Ustawodawczego²⁸.

Sukces wyborczy ugrupowań lewicy wzmocnił działania ideologiczne tych partii w środowisku oświatowym. Biuro polityczne KC PPR w kwietniu 1947 r. uchwaśliło rezolucję nakazującą, jak wówczas pisano – „podjęcie ofensywy ideologicznej wśród nauczycieli przeciw wrogiej ideologii”. Upartyjnienie nauczycieli i administracji oświatowej było ważne, gdyż większa liczba nauczycieli partyjnych oznaczała większe wpływy w środowisku i niezamierzonym nieograniczoną możliwość kierowania nim, także w zakresie oświatowym.

Właściwą indoktrynację środowiska nauczycielskiego poprzez ideologiczne samokształcenie i szkolenie zawodowe zapoczątkowano dopiero pod koniec 1949 roku. Zgodnie z instrukcją wydaną przez Ministerstwo Oświaty w październiku tego roku, nauczycieli zobowiązano do udziału w szkoleniach prowadzonych przez organizacje partyjne, Zakładowe Organizacje Związkowe i Międzyzakładowe Organizacje Związkowe²⁹. Działania te miały wzmocnić, jak wówczas uważano, jakościowe przygotowanie polityczne środowiska, które postrzegano jako bierne i o niskiej świadomości ideowej. Tym samym zmierzano do przebudowy poglądów i zainteresowań opierając się na pedagogice „socjalistycznej” inspirowanej wzorami radzieckimi³⁰. Treścią tych samokształceń była twórczość klasyków marksizmu i leninizmu, a szkolenie obejmowało trzy bloki tematyczne: naukę o Polsce i świecie współczesnym, naukę o społeczeństwie i podstawy pedagogiki socjalistycznej. Zatem przed rokiem 1948 wpływy ideowe dotknęły jedynie grupę nauczycieli związaną z określoną partią polityczną, która szkolenia partyjne organizowała przede wszystkim dla własnych członków.

Próba oceny tamtych czasów

Stosunek nauczycieli krakowskich do zmian w oświacie prezentowany był zapewne także w poprzez inny obieg informacji. Ponieważ opinie te nie zostały udokumentowane i zgromadzone, postanowiono nie odnosić się do nich w szerszej analizie. Prawie niemożliwe jest pokazanie odczuć i postaw nauczycieli, nieokreślonych politycznie, którzy z ostrożnością podchodzili do nowych koncepcji oświatowych. Przypuszczać należy, że ich odczucia były bliskie stanowiskom prezentowanym we wcześniej ukazujących się w Krakowie czasopismach pedagogicznych czy powojen-

²⁸ *Partia w cyfrach od I do II Zjazdu 1945–1948*, Warszawa 1948, s. 78.

²⁹ Instrukcja Ministra Oświaty z 27 października 1949 r. (Dz. Urz. Ministra Oświaty 1949, nr 16, poz. 321).

³⁰ „Głos Nauczycielski” 1950, nr 34, s. 2.

nych pismach katolickich. Za takie uznać należy: „Kulturę Pedagogiczną” i „Kulturę Polski”. Pierwszy to naukowo-filozoficzny dwumiesięcznik pedagogiczny wydawany w okresie międzywojennym i redagowany przez Z. Mysłakowskiego przy współudziale J.S. Bystronia i B. Nawroczyńskiego, którego ambicją było zamieszczanie artykułów nie tylko uczonych polskich, ale też niemieckich i innych. Sądzić należy także, że aktualne pozostawały teksty zamieszczane w innym powszechnie dostępnym przed wojną czasopiśmie oświatowo-kulturalnym i społeczno-politycznym, jakim była „Kultura Polski” redagowanym przez H. Radlińską. Swoje artykuły zamieszczali tutaj: K. Czapiński, Z. Daszyńska-Golińska, H. Elzenberg, T. Hołotko, H. Rowid i L. Wasilewski.

Wpływowy był wówczas katolicki „Tygodnik Powszechny”, pismo społeczno-kulturalne, powstałe w marcu 1945 r. z inicjatywy arcybiskupa A.S. Sapiehy przy krakowskiej Kurii Metropolitalnej, a redagowane przez świeckich katolików. W 1946 r. ukazał się tutaj artykuł Ludwika Bykowskiego o przyszłości szkół średnich, który w pełni prezentował stanowisko krakowskich katolików³¹. Choć Kościół był raczej ostrożny wobec wszelkich zmian w oświacie.

Do środowisk nauczycieli krakowskich przenikały propozycje programowe rządu na emigracji. Program rządu RP w Londynie w 1944 r. przedstawił Zygmunt Kaczyński – minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Do przedstawionych przez Z. Kaczyńskiego planów zorganizowania szkoły w Polsce krytycznie odniosły się zwłaszcza „Wiadomości Nauczycielskie” – miesięcznik wydawany przez Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii³². Zarzucił on rozwiązaniom tym: „pozostawanie w myślowym kręgu reformy z 1932 r.”, co prowadziło do zacofania szkolnego i pedagogicznego. Krytyce poddano zwłaszcza szkołę powszechną, która zdaniem nauczycieli z londyńskiego zrzeszenia nauczycieli powinna być pełnowartościową siedmioklasową szkołą dającą minimum wykształcenia do dalszej edukacji.

Były i bardzo radykalne zachowania czy stanowiska. Zaraz po wojnie doszło w Krakowie przy udziale grupy nauczycieli do czynnych walk przeciw nowemu porządkowi politycznemu i wprowadzanym zmianom w szkolnictwie. Tylko w 1945 roku w okręgu szkolnym krakowskim aresztowano 28 nauczycieli, w tym 6 z powiatu i miasta Krakowa, za działalność polityczną³³. Nasilenie tych opozycyjnych postaw należałoby łączyć z miejscami występowania i oddziaływaniem wojskowych organizacji zbrojnych, głównie w powiatach: bocheńskim, brzeskim, limanowskim, myślenickim i żywieckim³⁴.

Wielowątkowość zgromadzonego i przeanalizowanego materiału nie pozwala zatem na jednoznaczną ocenę udziału nauczycieli krakowskich w realizacji re-

³¹ L. Bykowski, *O przyszłość nowych szkół średnich*, „Tygodnik Powszechny” 1946, nr 21, s. 2.

³² *Dyskusja w Radzie Narodowej nad exposé Ministra Oświaty Ks. Z. Kaczyńskiego*, „Wiadomości Nauczycielskie” 1944, nr 9–10, s. 77–98.

³³ W. Kołodziej, *Szkolnictwo w województwie krakowskim w latach 1939–1948*, Toruń 1995, s. 125.

³⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie, Komitet Wojewódzki PPR w Krakowie, Meldunki WUBP i PUBP dotyczące sytuacji politycznej w województwie krakowskim 1945–1947, sygn. PPR Kr 26.

form oświatowych. Pojawienie się wielu stanowisk spowodowało znaczne podzielenie środowiska. Niemniej jednak nie można odmówić krakowskiemu nauczycielstwu sporego zaangażowania w realizację powojennych zadań oświatowych, które z pewnością przyczyniły się do dalszego rozwoju miejscowego szkolnictwa.

The Teachers of Kraków in the Face of the Changes in Education (1944–1948)

Abstract

Still before the end of World War II, at the District School Office in Kraków, drafts of educational reforms were being prepared. The most important ones were the studies by Karol Ziarno and Włodzimierz Gałęcki, which subsequently were attempted to be applied in the first months of 1945 at the Kraków school board. However, an impulse to the discussion of changes in education was provided by teachers' conferences, where the idea of the new school was supported. The teachers connected with the Polish People's Party (PSL) presented a slightly separate position. In the people's periodical *Piast*, Ignacy Jakubiec warned against a hasty educational revolution. Another important place where the reform ideas were discussed was the Union of Polish Teachers (ZNP). The strong position of the Chief Board of ZNP left little space for the local unionists to act.

While presenting opinions of the changes in the education, it is impossible to ignore the question of secularization of school life. The ideological dispute was conducted between the Church and the educational authorities, although opinions of other party and social circles were not precluded. Józef Pieter in his articles wrote about forming new educational attitudes, whereas PSL was against elimination of religion from school education.

It was attempted to change the indifferent, or actually hostile attitude among teachers towards the reforms in education by means of party enrolment, and all kinds of courses assisting the political work. Those actions, although very sophisticated, were not quite effective. In Kraków, radical attitudes were presented which resulted in numerous arrests. The government of the Republic of Poland in exile in London also had its followers.